

Posar llum a la mort d'En Gaudí

Autor: Natàlia Barenys
Data de publicació: 05-06-2026

Na Natàlia Barenys recull els relats que van aparèixer a la premsa després de la mort de l'arquitecte, n'avalua les contradiccions i les confronta amb l'informe de l'autòpsia que se li va practicar. Això, la situació política del moment i les veus d'alguns barcelonins coetanis que ens han arribat, ens aporten una nova llum i una nova versió sobre la seva mort.

Quan el dilluns 7 de juny de 1926 es van fer dos quarts d'onze de la nit, al temple de la Sagrada Família van alarmar-se de la tardança d'Antoni Gaudí. Mossèn Gil Parés i Vilasau, amb qui convivia Gaudí, va confessar dos dies després a La Publicitat que "va témer que fos a una delegació o a l'hospital".[1] Va pensar que estava malferit a l'hospital o que estava detingut en una delegació de policia. Una altra seva declaració, dies més tard, apunta vers la mateixa sospita: "Vaig de seguida pressentir que havia passat quelcom desagradable."[2] Com podia mossèn Gil pensar això d'un ancià de 73 anys? Tenia motius Gaudí per sentir-se amenaçat?

En el context català d'aquell any, la persecució de sospitosos de separatisme era en un punt àlgid. Planava "l'ambient de sospita que hi havia a Barcelona per part de les autoritats locals de la dictadura militar de Primo de Rivera, respecte de qualsevulla activitat que suposés una manifestació externa de catalanisme."[3] Tant era així, que aquells dies es feien córrer fulls volanders amb instruccions a la ciutadania, perquè, en el cas de l'actuació de l'opressor, hom seguís uns consells per a la protecció pròpia i la dels companys, consells en el cas concret que la policia t'agafés.[4]

Ens hem pres la declaració de mossèn Gil com una denúncia, i hem trobat indicis, testimonis i dades objectives que la podrien justificar. Hi ha documentades quatre agressions físiques i verbals a Gaudí en progressió cronològica, que ens podrien fer dubtar de la versió oficial de l'accident que causà la mort de Gaudí. Hi ha també una amenaça velada a Gaudí, realitzada per Primo de Rivera una setmana abans de l'atropellament.

Primera agressió a Gaudí: 1910
Quan el 1904 Alfons XIII va visitar les obres de la Sagrada Família, convidat per Eusebi Güell, fou el mateix Gaudí l'encarregat d'explicar el seu projecte al rei, i ho va fer en català. Aquest fet no va passar desapercebut. El pintor Joaquim Torres Garcia escriuria sobre Gaudí: "Primero: el más catalán de todos los catalanes [...] Nacionalista irreductible, [...] Al mismo Rey Alfonso XIII, cuando fué a visitar la gran Catedral que hacía, le dió las explicacions en catalán."[5]

Així mateix, l'any 1910, els participants de la Setmana Social Catòlica visitaren la Colònia Güell, i Gaudí els va rebre i els va fer la visita en català. Això li va valer una violenta recriminació del jesuïta Gabriel Palau, fundador d'Acció Social Popular.[6]

Segona agressió a Gaudí: 1920
Per la seva celebritat com a arquitecte, es comprèn que el caràcter català de Gaudí saltés a primer pla. Durant els Jocs Florals de 1920, on es van cantar els Segadors, la policia espanyola va intentar aturar l'acte entrant violentament al recinte. Allí Gaudí va rebre uns quants cops de porra.[7] Va ser aleshores que s'adonà que "molts catalanistes el volien convertir en màrtir de l'opressió centralista,"[8] i va dir: "Aleshores jo sortia de l'acte i no van arribar a detenir-me, si bé hi havia qui ho demanava, mentre que d'altres s'hi oposaven."[9]

El setembre de 1923 va arribar el cop d'Estat de Primo de Rivera, l'objectiu prioritari del qual a Catalunya era desmantellar la Mancomunitat i prohibir tota manifestació de caràcter catalanista, obligar a fer l'ensenyament en castellà, la prohibició de l'ús del català en públic, així com l'ús de la senyera, i tots els senyals d'identitat catalana, com la prohibició de la sardana. Hem d'incloure dins d'aquest genocidi cultural, l'enderroc dels fanals ornamentals de la plaça principal de Vic, projectats per Gaudí en homenatge a Jaume Balmes.[10]

Tercera agressió a Gaudí: 1924 (11 de setembre)
Ramon Corts documenta així l'acte religiós en el marc de la diada nacionalista de l'11 de setembre de 1924: La Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat de Barcelona, l'11 setembre havia de celebrar per estatuts una missa en sufragi dels caiguts defensant Barcelona el 1714. Havia obtingut el permís de les autoritats, prèvia supressió de cap al·lusió al setge de Barcelona en temps de Felip V. El dia 11, quan era l'hora de la missa, els qui volien participar-hi es trobaren que les forces de la policia havien circumdat la basílica de Sant Just prohibint draconianament l'entrada a tothom, amb l'objectiu d'evitar manifestacions catalanistes.[11] El president de la Lliga, Sr. Maspons, escrigué després una carta de protesta al nunci Tedeschini, explicant-li que "el sexagenario y eminente arquitecto señor Gaudí, autor del templo de la Sagrada Família, por haber insistido en entrar alegando su condición de fiel católico, fue preso y conducido a la jefatura de policia." [12]

En efecte, Gaudí es va dirigir en català als policies que impedien el pas a l'interior de l'església. I per parlar en català fou detingut i empresonat a la Delegació de la policia del carrer Regomir.[13] A les dependències policials Gaudí va ser interrogat pel cap de la policia, i ell es negà a respondre en castellà, tot i les amenaces de quatre policies subordinats més.[14] Gaudí explicà després: «Em van preguntar si no sabia castellà i els vaig dir que sí, però que no em donava la gana de parlar-lo. I no el vaig voler parlar perquè tanta agressivitat és contra Catalunya. Tota l'agressivitat que sentien cap a mi era perquè jo els parlava en català. [...] Em van detenir arbitràriament i de mala manera. Em van insultar. Em van dir dues vegades: vaya usted a la m… i sinvergüenza algunes vegades més.»[15] Després de pagar la multa "por no querer hablar espanyol",[16] Gaudí va ser alliberat. La detenció va deixar a l'arquitecte un ressentiment cap a la policia i la guàrdia civil, perquè l'havien insultat i humiliat.[17] La notícia es va escampar ràpidament per tot Barcelona, Catalunya, i fins a l'Argentina: "La policia ha barrat l'entrada a l'església [...] El Sr. Gaudí, l'il·lustre arquitecte, ha tingut un viu diàleg amb els policies de la porta que li impedien d'entrar al temple [...] El Sr. Gaudí ha quedat detingut i en poder de la policia."[18] Torres Domènech afirma que "aquest cas revoluciona Catalunya, la popularitat del mestre a les seves velleses arriba a cotes poques vegades assolides. Ell mateix comenta que els coneguts el saluden pel carrer d'una manera molt especial."[19] I cita Cèsar Martinell: "Ahir a la nit jo vaig arribar de Valls i ja m'ho explicaren tres persones. En venir n'he trobada una altra de Valls, que també ho sabia. Pel que sembla el tema ha arribat a les altes esferes, s'han adonat del mal efecte que produiria i ho han censurat."[20]

Efectivament, els mitjans, si n'informaven ho feien sense dir el motiu de la detenció, que no va ser altre que el fet de parlar en català: "Fou detingut en entrar a l'església dels Sants Just i Pastor. Fou alliberat tot seguit, previ el pagament d'una penyora."[21] Però especialment els artistes en parlaven, malgrat fos amb autocensura epistolar, com el gravador E.C. Ricart, que s'hi referia amb un eufemisme en una carta a l'arquitecte J.F. Ràfols:[22] "Ahir 11 de

setembre. Es diu que detingueren al teu venerat Gaudí, perquè de totes passades volgué entrar a l'església de Sant Just malgrat l'acordonament. Devia haver-hi funerals importants, em penso."[23] I el pintor Francesc Domingo en tenia un record boirós cinquanta anys després, en el seu exili brasiler: "[Gaudí] fou un català acèrrim. Hi ha una anècdota que dóna idea de la seva personalitat. Un dia que passejava per Barcelona meditabund, durant una vaga, un policia el va pegar, el va batre. Un senyor que coneixia molt el gran arquitecte, va dir al policia: <<No pegue a este Sr., porqué es Gaudí, el gran arquitecto.>> Aleshores Gaudí va dir al senyor que l'estava defensant: << Home, si m'ha de defensar en castellà, millor que no em defensi.>> Això significa que era un home de convicció."[24]

Un dibuix satíric de Picarol fa al·lusió a aquests fets. Es publicà amb el títol El bon sant, a l'Esquella de la Torratxa,[25] amb la frase: "A tu minyó, sí que no et florirà la vara!" Un policia espanyol és comparat a un sant Josep que no li floreix la vara, perquè ha colpejat amb ella l'ancià Gaudí, que sí que té la vara florida. L'original tenia un títol diferent que no deuria passar la censura: Sant Josep espanyol, i la frase: "Sant Josep, ¡Ara sí que no vos florirà la vara a vosaltres..."[26]

Quarta agressió a Gaudí: 1924 (24 de setembre)

Pocs dies després, el 24 de setembre de 1924, s'imposà a Gaudí una altra sanció per resar en català al carrer, durant la processó de la Mercè.[27] No dubtem que aquesta violència contra Gaudí es produïa sota voluntat expressa de Primo de Rivera, el qual va felicitar el capità general, Emilio Barrera, "por las medidas de coerción y el éxito obtenido"[28] en els fets de l'11 de setembre de 1924.

El seu temple, la seva pàtria i la seva religió, havien convertit Gaudí en un geni nacional pels catalans. Arran de la frase de Puig i Cadafalch, "Gaudí genial en tot", el franciscà Miquel d'Esplugues afirmà que Gaudí comptava amb "el reconeixement plebiscitari del geni per l'instint del poble," i posava "el seu patriotisme al nivell de la seva cristiandat."[29] S'entén, doncs, que un Gaudí insurrecte fos una amenaça per a la Dictadura. Sembla clar que el mite nacional Gaudí suposava un obstacle per a un règim fascinat amb l'aniquilació de la cultura catalana.

Mort de Gaudí: 1926 (7-10 de juny)

Un automòbil o un tramvia?

Hem de dir que no creiem que Gaudí anés distret, ni capficat,[30] ni amb les xacres de la vellesa, mentre caminava pel carrer Bailèn. Gaudí estava en plena forma, i als 73 anys era "com si es trobés als 35, i en plètora de dinamisme nerviós."[31]

Fixem-nos ara en una dada sobre un hipotètic modus operandi, una circumstància rellevant si algú li hagués volgut preparar una emboscada. Gaudí feia el mateix recorregut a peu de la Sagrada Família a Sant Felip Neri quasi cada dia, a la mateixa hora. Un antecedent d'aquest modus operandi seria l'atemptat contra un altre català de Reus, el general Prim, a qui van assassinar l'any 1870 aprofitant que coneixien el seu recorregut diari habitual fins al Congrés, sempre pels mateixos carrers, i a la mateixa hora.[32]

Les primeres informacions de l'atropellament diuen que va ser un automòbil qui atropellà Gaudí: "El arquitecto Gaudí, herido: Un automóvil arrolló ayer en la calle de las Cortes al conocido arquitecto señor Gaudí."[33]

La declaració del conductor del tramvia implicat, també diu que Gaudí era a punt de ser atropellat per un automòbil i que, per evitar-ho, va reaccionar de forma ràpida llençant-se ell mateix sobre el tramvia: "El conductor del tranvía que atropelló a Gaudí ha prestado declaración. Manifestó que <<la víctima descendía hacia la plaza misma en que fue atropellado, cuando estuvo a punto de ser arrollado por un automóbil. Con ligereza sin igual evitó el atropello y se echó sobre la vía del tranvía sin que yo pudiera frenar para evitar el accidente. Después vi como se lo llevaban unos transeuntes y sin saber la gravedad de las lesiones seguí la marcha>>."[34] La localització de la declaració del conductor[35] posaria llum als fets, ja que en coneixem només alguns fragments per la premsa. Per exemple, un altre diari diu que el conductor del tramvia va declarar que "no hi hagué tal atropell, car [Gaudí] solament va rebre un cop."[36]

En la cèdula de citació també s'esmenta la presència d'un automòbil: "Por el Juzgado de Instrucción del Distrito de la Audiencia se ha publicado la siguiente cédula de citación: Por la presente que se expide en méritos del Sumario nº 339 de 1926 sobre lesiones y sucesiva muerte de don Antonio Gaudí Cornet por haber sido atropellado en la calle de las

Cortes la tarde del 7 del actual por un tranvía o por un automóvil, se cita a las personas que puedan deponer acerca del hecho a fin que comparezcan ante este Juzgado y secretaría del señor Casanovas."[37]

Sobtadament, el 12 de juny, dos dies després de la mort de Gaudí, La Veu de Catalunya canvià "automòbil" per "tramvia". El director de La Veu era el monàrquic Joaquim Pellicena, i amb Primo de Rivera, La Veu, com tots els diaris, sortia amb censura prèvia.[38] S'oficialitzà a partir d'aquesta data la versió que no va ser un automòbil, sinó el tramvia que venia en direcció contrària, el que va obligar Gaudí a fer-se enrere, i ser aleshores atropellat per l'altre tramvia: "A les 18:05h Gaudí creuà la línia en direcció pl. Urquinaona i per no ser atropellat pel tramvia que anava en direcció a la pl. Tetuan, va recular i aleshores fou agafat per l'altre tramvia que anava en direcció pg. Gràcia, donant-li un cop que el feu caure a terra."[39] Hi havia alguna raó per ocultar la presència d'un automòbil al lloc de l'accident? Per què la gent havia d'oblidar que un automòbil havia atropellat Gaudí? Per què Joan Bassegoda i Nonell, catedràtic de la Reial Càtedra Gaudí, no prenia en consideració la teoria de l'automòbil? "Debe hacerse notar que la suposición de atropello por un automóvil es completamente gratuita puesto que quien embistió y lesionó a Gaudí fue un tranvía del disco 30, llamado también de la cruz roja."[40]

En un altre mitjà apareix una tercera versió més estranya: que Gaudí va ser atropellat 'en baixar d'un tramvia'. La ressenyem, per la possibilitat de reconstruir els fets disposant del màxim de dades: si canviéssim, com es va fer, la paraula 'tramvia' per 'automòbil', podria voler dir que Gaudí va baixar, o el van fer baixar, d'un automòbil just davant del pas del tramvia: "al descender de un tranvía en la calle Cortes, esquina a la de Bailén, el eminente arquitecto don Antonio Gaudí, fue atropellado por otro tranvía que venía en dirección opuesta."[41]

Finalment, prenem nota de la frase "el accidente fue casual", la qual pretén convèncer-nos que no va ser intencionat. És transcripció de la declaració al Jutjat de dos testimonis dels fets: Gabriel Cano Gutiérrez i José Manuel Albarracín Pelegrín.[42]

L'autòpsia

Quan Gaudí va caure estès a terra, ràpidament els vianants van córrer a auxiliar-lo: "De seguida els del cotxe i els vianants acudiren en son auxili i completament accidentat el portaren cap a la Casa de Socors de la Ronda Sant Pere."[43] Es publicaren els noms de les persones que el van atendre, i que van demanar als conductors de taxi que el portessin a la Casa de Socors: "Al moment de l'accident […] acudiren a auxiliar-lo els senyors Antoni Roig, empleat de les oficines del Dipòsit Franc i Antoni Nòria, soci de La Columbofília. Aquests dos senyors requeriren l'auxili dels xofers pròxims, els quals […] es negaren a transportar el ferit [..."][44] La negativa dels taxistes allargà l'agonia de Gaudí: "Por negarse a conducir el herido a la Casa de Socorro de la Ronda San Pedro cuatro chóferes a quiénes se pidió el servicio, fue trasladado rápidamente a la citada Casa de Socorro, donde los facultativos de guardia le apreciaron las lesiones mentadas."[45]

En les primeres informacions, es diu que en el desplaçament fins a la Casa de Socors, un guàrdia urbà acompanyà Gaudí, i no pas un guàrdia civil: "Quatre taxis van passar de llarg, sense recollir-lo, fins que un membre de la guàrdia urbana va obligar a parar-ne un de taxi i a portar el ferit a un dispensari proper, on li van fer les primeres cures."[46] I en un altre lloc es torna a consignar la presència d'un guàrdia urbà: "Quan el Sr. Gaudí entrà a la Casa de Socors de la Rda. St Pere, segons anotació del guàrdia urbà Silvestre Silvestre, eren dos quarts de set."[47]

En veure la gravetat de les ferides, el metge de guàrdia de la Casa de Socors decideix dur-lo a l'Hospital de la Santa Creu,[48] on Gaudí mor al cap de tres dies. Els Drs. Bravo Moreno i Alfons Trias fan l'autòpsia, i diuen que la causa de la mort és que el cervell i el cor deixen de funcionar, per la gran quantitat de vessaments provocats amb l'impacte.[49] A l'expedient de l'Hospital de la Santa Creu es diu que "falleció a consecuencia de traumatismo".[50] L'autòpsia té un redactat curiós que costa d'interpretar si es vol fer un diagnòstic de la causa de la mort: "Según el dictamen dado por los Dres. Bravo y Trias, que han practicado la autopsia del cadáver del sr. Gaudí, falleció el ilustre arquitecto por trastornos mecánicos de la capacidad en el funcionamiento del cerebro y la médula, por la presión de derrames en la cavidad en que se hallan contenidos; y del corazón, a consecuencia de quedar impedido en sus movimientos por la sangre derramada en el pericardio y la simultánea vulneración de estos órganos de tanta importancia vital."[51]

L'afirmació del conductor del tramvia citada més amunt, "no hi hagué tal atropell, car [Gaudí] solament va rebre un cop," així com el fet que el mateix conductor continués la seva ruta, en no veure'n la gravetat, no acaba de concordar amb les múltiples lesions al davant, al darrere, a l'esquerra i a la dreta, que va patir Gaudí: commoció cerebral, fort traumatisme amb fractura a la base del crani, i hemorràgia de la medul·la espinal.[52] Costat esquerre: trencament de tres costelles, ferides al rostre, a la galta i l'orella,[53] "el maxil·lar esquerre destrossat,"[54] ferides a la cama. Costat dret: contusió considerable al costat dret del cos, "fractura costella costat dret",[55] traumatisme a l'orella dreta[56]

("sagnant per l'orella dreta"),[57]lleugera ferida a la cama dreta, contusions a cames i peus.[58]

La guàrdia civil

Molts detalls del relat de la mort de Gaudí han estat acceptats amb estranya unanimitat i s'han transmès sense protesta dels uns als altres. Aquests detalls són la llegenda del succés. Necessitem la història dels fets. Ens preguntem, per exemple, si s'ha canviat la presència del guàrdia urbà per la d'un guàrdia civil, i si és així, per què. El relat del guàrdia civil com l'únic heroi de la tragèdia, apareix per primer cop l'11 de juny, l'endemà de la defunció de Gaudí, i és difosa per la Junta del Temple, per mitjà de La Veu de Catalunya: "La junta del temple emet una comunicació al cap de la guàrdia civil, agraint el comportament del guàrdia civil que trobant-se en el lloc de la desgràcia i en veure que alguns xofers fugien amb llurs automòbils per a no transportar el venerable vellet atropellat... s'encarà amb un dels xofers que passava i l'obligà a transportar el ferit a la Casa de Socors. El guàrdia no va moure's d'allí i en venir el cotxe ambulància per a portar la víctima a l'hospital, volgué acompanyar-lo fins a la santa casa. Aquest guàrdia mereix el més cordial agraïment pel seu comportament humanitari."[59] Fa sospitar, davant la transcendència dels fets, que l'única persona que apareix com un heroi amb noms i cognoms sigui un guàrdia civil. La guàrdia civil, enemiga acèrrima de Gaudí. Gaudí es converteix en el "herido", i el protagonista dels fets passa a ser el guàrdia civil Ramón Pérez Vázquez. Es fa estrany i una mica forçat. I si va ser present en l'accident aquest guàrdia civil, per què no va anar a declarar? I per què no es va fer declarar el conductor del tramvia que anava en direcció contrària? I per què no es va detenir i posar a disposició del jutjat el conductor del tramvia que va atropellar Gaudí? El cert és que el conductor del tramvia implicat no va ser detingut, sinó que va anar voluntàriament a declarar.[60] Així, en no haver-hi cap persona inculpada en la causa, el sumari es deuria arxivar per no haver-hi presumpció de delicte.

Les informacions confuses, contradictòries i parcials, indiquen que, com va passar amb la mort del general Prim, es van escampar mentides amb la tècnica del calamar, embrutant les aigües i llençant molta tinta sobre tot i sobre tothom, sobre els ciutadans, els taxistes, els portalliteres... insinuacions, acusacions tan vagues com malèvoles i, en general, el suggeriment que tots menys el guàrdia civil eren culpables de la mort de Gaudí (això explicaria la difusió amb gran pompa a la premsa de les multes exemplars als quatre taxistes que van eludir socórrer-lo).[61] En el relat, la versió oficial a què tothom es va sotmetre, progressivament evolucionat i fortament literaturitzat, s'acabarà dient que cap ni un dels vianants es va aturar a socórrer l'accidentat, a causa de la seva aparença pobra, donant la idea dels catalans com a gent egoista i sense compassió. Com que comprovem per les primeres notícies que això és fals, podem dubtar també de tot el que envolta la presència de la guàrdia civil.

L'enterrament-manifestació

La reacció per la mort de Gaudí, geni nacional, símbol del catalanisme, va ser d'una emotivitat unànime, multitudinària i popular. Els comerciants van tancar els comerços, els veïns van posar llaços negres als balcons, a falta de la senyera que estava prohibida, les floristes llençaven flors al pas del fèretre, que en un tram va ser dut a coll pels obrers del temple, fins a la Sagrada Família, on va ser enterrat. Hem de considerar plausible que només un sentiment tan fort i transversal com el del catalanisme en hores de persecució ferotge, podia concentrar de sobte les 30.000 persones de què parla Armand Puig. Cal interpretar aquesta multitud com una manifestació de catalanitat contra la dictadura espanyola. La notícia de la manifestació va ser censurada a tot Espanya, per bé que no tan eficaçment que no es pogués llegir això a l'altra banda del Pirineu: "[Gaudí] il s'est eteint… au grand emoi de ses concitoyens, qui voyaient en lui l'un des representants le plus eminents de leur genie national."[62]

Amenaça velada de Primo de Rivera: 1926 (30 de maig)

Una setmana abans de l'atropellament, la dictadura fa una considerable exhibició de força a Catalunya. Primo de Rivera arriba a Barcelona el 30 de maig, i és rebut a l'estació de França pel general Barrera i, entre d'altres, també pel baró de Güell.[63] Es dirigeixen en automòbil a Arenys de Mar, població freqüentada per membres de l'alta burgesia catalana, com el mateix Santiago Güell, on es feien trobades amb militars del règim en algun hotel vora el mar. A Arenys celebren un banquet-míting, amb la presència d'alguns alcaldes afins al dictador, el cap superior de policia,[64] Milans del Bosch, el general Barrera, i Primo de Rivera. El discurs d'aquest últim és reproduït als diaris, i demostra la seva obsessió amb la llengua catalana: "Los dos problemas del terrorismo y del separatismo, adolecían del mal de no tratarlos con sinceridad ... y con entereza.... nadie que tenga buen gusto y buenos sentimientos y no se haya pervertido y envenenado por las pasiones podrá oir con molestia la hermosa lengua catalana, pero mucho menos podrá permitir que se ponga en pugna con la española, en lucha con ella [el públic diu: 'muy bien muy bien', algú altre: 'Molt bé']. Yo que oigo ahora con mucho gusto un "molt bé" que no mancha para nada mis labios al repetirlo, como no los mancha

ninguna de las palabras de vuestro léxico, no puedo comprender que haya quien se sintiera molesto si fuera un 'muy bien' el que se hubiera puesto en los labios."

Primo de Rivera es lamenta d'haver estat feble amb insubmisos com Gaudí, en el que sembla clarament una al·lusió a la seva persona, ja que reconeix la seva intel·ligència, per tothom acceptada, i el seu prestigi social. Continua: "Rechazo constantemente a aquellos que quieren motejaros de malos catalanes, a aquellos que no se adhieren de un modo decidido y franco a España, cuando son ellos los malos catalanes, los perversos, porque por su inteligencia no hay disculpa de ignorancia, porque sabían el mal a qué iban y porque ni siquiera hacían este mal con el desprendimiento y austeridad que lo pudiera hacer un hermano cartujo afecto a una Orden religiosa, sino que lo hacían encumbrándose en las posiciones más pingües y escalando los más altos puestos del país [...] si de algo me acusa la conciencia es de haber sido débil en la persecución de todos los males."[65] Primo de Rivera no creu que Gaudí entrés a Sant Just a resar l'11 de setembre de 1924, sinó que Gaudí volia entrar a l'església "donde se había de celebrar una reunión de separatistes,"[66] Gaudí "sabía el mal a qué iba".

Primo de Rivera diu que ha estat dèbil en la repressió exercida fins aleshores. El discurs és una amenaça de mà dura contra els que no s'agenollen, els "perversos", els "mals catalans". L'endemà mateix d'aquest míting, es fa l'acte de descobrir la llosa que dóna el nom de "Avenida del general Primo de Rivera" al nou carrer que uneix l'Hospital de Sant Pau amb el Temple de la Sagrada Família, avui Avinguda Gaudí.[67] En el mateix sentit, i reforçant l'assetjament en tots els flancs a un Gaudí aleshores ja mort, el 1928 s'inaugura la Plaça de la Sagrada Família, amb el nom de "Plaza del General Barrera".

Morir com un sant

No acaba aquí el desplegament de forces. El matí del diumenge 6 de juny, al Passeig de Gràcia, de la Diagonal fins a Gran Via de les Corts Catalanes, a prop d'on es produirà l'atropellament, se celebra revista del sometent, practicada pel general Barrera,[68] acompanyat del governador civil, Milans del Bosch,[69] el comandant general de sometents, caporals i altres autoritats. El capità general imposa medalles a diversos sometenistes.[70] La revista del sometent era una activitat practicada pel general Barrera, per demostrar l'adhesió de totes les classes socials a la Dictadura, i amenaçar contra qualsevol manifestació de catalanitat. El mateix dilluns 7 de juny al migdia, se celebra missa pels sometents morts el 1926 a l'església de San Just,[71] la mateixa on Gaudí havia estat detingut feia dos anys. No sembla casual que fessin allí la cerimònia, precisament a Sant Just, una basílica considerada sospitosa de catalanisme per les autoritats.[72] Tres hores després, Gaudí "es llança" als peus del tramvia.

Fa cent anys d'això. Els arxius on hi havia el sumari de la mort de Gaudí es van cremar durant la Guerra Civil, qui sap si amb falsa bandera. Només queda la memòria dels vells, com la del pintor Pere Cadena i Astals (Esplugues de Llobregat, 1906 - França, 1974), que explicava que, després dels fets, es va anar casa per casa de tots aquells vinculats professionalment amb En Gaudí, perquè els quedés ben clar que havia mort per culpa d'un atropellament i "por su avanzada edad" i per cap altra raó. En el mateix sentit, l'esposa del pintor, Francesca Marfà va dir fa anys al seu nét: "No va morir atropellat, no era ximple! A Gaudí el van matar."[73]

Acabem amb un revelador testimoni en clau del caputxí Miquel d'Esplugues, de juliol de 1926: "Gaudí va morir com un sant, ja és dit tot amb això."[74] Com si digués "no puc dir res més, ja ho he dit tot." Al mes següent, i com que a causa de la censura no podia parlar més clar, insistia: "[Gaudí] va viure com un asceta i va morir com un sant."[75] Fixem-nos, doncs, en l'expressió "morir com un sant", i preguntem-nos no com viuen els sants, sinó com moren els sants. No ens està dient el Pare Miquel d'Esplugues que Gaudí va morir com un màrtir?

Natàlia Barenys

Bibliografia:

[1] La Publicitat (a partir d'ara LP), 9/6/1926, p. 1. Diari del catalanisme intel·lectual, dirigit per Martí Esteve entre 1924 i 1929. "Durant la dictadura de Primo de Rivera, en les seves topades amb la censura fou memorable la traça posada en joc per eludir-la d'una manera o altra" (Torrent Tasis, Història de la premsa catalana, Bruguera, 1966, vol. 1 p.629).

[2]“Parlant amb el capellà custodi del temple de la Sagrada Família, mossèn Gil Parés”, Catalunya social, núm. 266, 19/6/1926.

[3] Ramon Corts i Blay: El cardenal Vidal i Barraquer i la qüestió catalana. Arxius Vaticans. La dictadura de Primo de Rivera. Directori Militar (1923-1925). Ateneu Universitari Sant Pacià, Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes, Facultat Teologia de Catalunya, 2023, p. 307.

[4] Col·lecció C17-5E.II de Fulls Volanders, AHCB, Ajuntament de Barcelona. 5E.II-0995 1926.05.

[5] J. Torres Garcia: “Mestre Antoni Gaudí”, Universalismo constructivo 2, Alianza, 1984, p. 560.

[6] Jordi Castellanos: “Salvem Antoni Gaudí!”, Avui, 20/03/2000, p.17.

[7] Testimoni d’Alfons Trias Maxenchs, dins Enric Tous Carbó: L’arquitectura i la vida. Sobre Gaudí i altres escrits, UPC, 2016, p. 201.

[8] Joan Torres Domènech: El Gaudí que no ens han explicat, Cossetània, 2018, p. 91.

[9] Cèsar Martinell: Gaudí i la Sagrada Família comentada per ell mateix, Cossetània, 1999, p. 88.

[10] Gijs Van Hensbergen, Antoni Gaudí, Debolsillo, 2003, p. 304. La teoria de la repressió política del monument és defensada per M. Angels Ferrer (Revista Vic, 1983) i Anicet Altés (Revista Vic, 2002).

[11] Corts: Op.cit., p. 1086-1089.

[12] Ibidem.

[13] 5E.II-0866/1924.09.11. i 5E.II-0867, Col·lecció Fulls Volanders, AHCB, Ajuntament de Barcelona.

[14] Ramon Corts: Op.cit., p. 309.

[15] Josep M. Tarragona i Clarasó: Gaudí, l'arquitecte de la Sagrada Família, Torsimany, 2016, p. 347-8. El diàleg amb la policia és transcrit a Serra d'Or, núm. 335, 09/1987.

[16] Torres Domènech, Op.cit., p.89.

[17] Van Hensbergen: Op.cit., p. 305.

[18] Ressorgiment, Buenos Aires, Argentina, 11/1924, p. 14-16.

[19] Torres Domènech: Op.cit., p. 89.

[20] Martinell: Op.cit., p. 87.

[21] Bella terra, núm. 17, 08/1926, p. 223.

[22] J. F. Ràfols havia treballat com a delineant per a Gaudí, i va escriure'n la primera monografia.

[23] Carta de Ricart a Ràfols, Vilanova i la Geltrú, 12/09/1926. Fons Ràfols, Biblioteca de Catalunya.

[24] Francesc Domingo: "Notes per a una conferència sobre Gaudí", s.d. 1 f. Biblioteca de Catalunya. Fons Jaume Pla, Capsa 3 (Ms 5122/6).

[25] Esquella de la Torratxa, núm. 2401, 13/03/1925, p. 184.

[26] Arxiu Càtedra Gaudí. UPC, 1925. Costa i Ferrer, Josep, 1876-1971.

[27] Josep M. Dalmases, “D. Antonio Gaudí y Cornet”, El Propagador de la Devocion de San José, 01/01/1927, p. 27-28.

[28] Corts: Op.cit., p. 1086-1089.

[29] Frater Leo (Miquel d’Esplugues): “Gaudí… genial en tot”, Estudis franciscans, Barcelona impr. Atenes, 08/1926, p. 90.

[30]Joan Bergós, Gaudí, l'home i l'obra Barcelona. Lunwerg, DL 1999.

[31] Frater Leo: “Gaudí… genial en tot”, Estudis franciscans, juliol 1926, p. 5.

[32] Antoni Pedrol Rius, Los asesinos del general Prim (aclaración de un misterio histórico), ed. Tebas, Madrid, 1960.

[33] La prensa: diario republicano, 9/06/1926. Aquest diari mantindrà la versió de l’automòbil fins al dia 11: “Gaudí que días pasados fue arrollado por un automóvil, ha entrado en periodo agónico.” També El Tiempo, Murcia, 11/06/1926, p. 3, diu que és atropellat per un automòbil, tot i que a partir del dia 12 ja parla de tramvia: “el notable arquitecto Gaudí atropellado por un automóvil ha fallecido a consecuencia de las gravísimas heridas que recibió…”.

[34] El Tiempo, 13/06/1926, que transcriu part de la versió declarada del conductor.

[35] El sumari no és a l’Arxiu Nacional de Catalunya, ni a l’Arxiu Central del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i de l’Audiència Provincial de Barcelona, ni a l’Arxiu Central de la Ciutat de la Justícia de Barcelona i l’Hospitalet de Llobregat.

[36] El Dia, Terrassa, 12/6/1926.

[37] El Noticiero Universal, 12/06/1926, p.18,

[38] Torrent Tasis: Op.cit., vol. 1, p. 629.

[39] La Veu de Catalunya (a partir d'ara LVC), 12/06/1926, ed. Vespre.

[40] Joan Bassegoda Nonell: Documento judicial sobre la muerte de Gaudí, Associació Gaudí & Barcelona Club. https://www.gaudiclub.com/esp/e_equipo/cg/200503.asp (consulta 14/04/2026).

[41] La Almudaina, Palma de Mallorca, 9/06/1926.

[42] El Noticiero Universal, 14/06/1926.

[43] LVC, 8/6/1926. També: La Cruz, diario católico, núm.8156, 10/06/1926: "Recogido el Sr. Gaudí por algunos transeúntes". I La Última hora, núm. 11048, 09/06/1926.

[44] LVC, núm. 9368, 10/06/1926, ed. Matí, p. 4.

[45] La Cruz, diario católico, núm. 8156, 10/06/1926.

[46]Josep M. Roig Rosich: "Algunes pinzellades sobre la mort i la vida d'Antoni Gaudí", Revista del centre de lectura de Reus, núm, 1, 2001, p.9.

[47] LVC, núm. 9368, 10/06/1926, ed. Matí, p. 4.

[48] LVC, 8/6/1926.

[49] Armand Puig: Antoni Gaudí. Vida i obra, Grup 62, Barcelona, 2024, p. 296.

[50] Expedient ingrés i defunció d'Antoni Gaudí núm. 101, 1926, p. 9. Arxiu Hospital de la Santa Creu.

[51] El Diluvio, núm. 139, 12/06/1926.

[52] Expedient núm. 101, 1926, p.6. Arxiu Hospital de la Santa Creu.

[53] Puig: Op.cit., p. 289.

[54] Puig: Op.cit., p. 287, n. 241.

[55] Expedient núm. 101, 1926, p.6. Arxiu Hospital de la Santa Creu.

[56] Martinell: Op.cit.

[57] Tarragona: Op.cit., p. 354.

[58] Puig: Op.cit., p.389.

[59] LVC, 11/6/1926.

[60] En canvi, pocs dies després, el conductor d'un altre tramvia que atropellà una persona, fou detingut i posat a disposició del jutjat (LP, 29/06/1926).

[61] LVC, 12/06/1926, ed. Vespre, p. 6.

[62] Le Patriote lorrain: journal hebdomadaire, populaire et indépendant, 27/06/1926.

[63] LVC, núm. 9360, 01/06/1926, Ed. Matí. Fill d'Eusebi Güell, Santiago Güell havia rebut el títol nobiliari d'Alfons XIII i estava en molt bona relació amb el règim de Primo de Rivera.

[64] Era Heráclito Hernández Malillos (LVC, 02/06/1926, ed. Vespre).

[65]El Diluvio, núm. 129, 01/06/1926.

[66] Torres Domènech, Op.cit., p. 88.

[67] El Diluvio, núm. 128, 30/05/1926.

[68] El general Barrera, capità general de Catalunya (1924-1930), en substitució de Primo de Rivera.

[69] El general Milans del Bosch, governador civil de Barcelona (1924-1929). Depenia d'ell la policia espanyola, i també la guàrdia civil en temes d'ordre públic, l'objectiu prioritari del qual era el de reprimir els intents separatistes.

[70] LVC, 07/06/1926.

[71] LVC, 06/06/1926.

[72] Ramon Corts: Op.cit., p. 479.

[73] Comunicació personal del nét, Pere Cadena (correu electrònic 03/06/2026).

[74] Frater Leo: Op.cit., juliol 1926, p. 5.

[75] Frater Leo: Op.cit., agost 1926, p. 83.